

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Байлюк Наталії Олександрівни
**«Порівняльно-історичний аналіз гемінованих приголосних в українській і
німецькій мовах (експериментально-фонетичне дослідження)»**,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі
спеціальності 10.02.17 - Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство
(Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2015. - 309 с.)

Дисертаційна робота Н. О. Байлюк присвячена порівняльно-історичному, зіставному та експериментально-фонетичному дослідженню фонематичного статусу гемінованих приголосних в українській та німецькій мовах, що здійснена на матеріалі текстів давньо-, середньо-, новоукраїнського та давньо-, середньо-, та новонаверхньонімецького періодів, а також фонетичного експерименту з використанням «аналізу на акустичному, спектральному сегментному і суперсегментному рівнях» (с. 60). і виконана в руслі сучасних мовознавчих досліджень (Ю. О. Карпенко, І. І. Ковалик, П. П. Коструба, Г. М. Міжевська, А. А. Москаленко, М. Ф. Наконечний, В. С. Перебийніс, М. Я. Плющ, Л. І. Прокопова, О. Н. Синявський, І. П. Сунцова, Г. В. Шило, П. Айзенберг, Т. Бекер, О. фон Ессен, Ф. Зіммер, Р. Сцепаняк, Г. У. Шмід, Г. Шунк). *Об'єктом* проведеного дослідження є «геміновані приголосні в українській і німецькій мовах» (с.9), розглянуті в різних структурних одиницях синтагм і слів. *Предметом* аналізу є «фонематичний статус гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах» (с.9). **Мета** дослідження полягає у визначенні фонематичного статусу гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах, у виявленні та зіставленні особливостей функціонування гемінованих приголосних у діячності та синхронії на матеріалі української і німецької мов (с. 8). Зазначене вище свідчить про актуальність дисертаційного дослідження, яке ще не було предметом спеціального порівняльно-історичного, зіставного розгляду з

використанням експериментальних методів.

Надзвичайно важливою є у роботі чітка сформульована робоча гіпотеза, щодо «припущення, що монофонематичність чи біфонематичність гемінованих приголосних залежить від наголосу. Як і фонема, словесний наголос виконує конститутивну (словопізнавальну) функцію - приймає участь у формуванні зовнішнього вигляду слова, підкорюючи собі сусідні ненаголошені склади, тому

- після наголошеної голосної реалізуються геміновані приголосні як біфонеми, що розділяються між складами,
- перед наголошеною голосною реалізуються геміновані приголосні як монофонеми, що започатковують наголошений склад» (с. 9).

Це вказує на те, що проблема моно-чи біфонемності гемінованих приголосних досліджується з нової точки зору, яка підкріплюється лінгвістично-експериментальними методами. Слід підкреслити, що авторка ретельно обґрунтувала і вдало довела правомірність наукової гіпотези.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що геміновані приголосні *вперше* виступають об'єктом комплексного порівняльно-історичного аналізу на матеріалі української і німецької мов у синхронії та діяхронії з залученням інструментальних методів.

Для досягнення поставленої мети Н. О. Байлюк сформувала мовний корпус дослідження, склад якого утворюють широкий корпус письмових текстів різних періодів української та німецької мов («Слово о полку Ігоревім» (1187-1188), «Галицько-Волинський літопис» (1250) (давньоукраїнський період); («Hildebrandslied» (770-780), «Heliand» (830) (давньоверхньонімецький період); Літопис Самовидця (1676-1702) (середньоукраїнський період); «Das Annolied» (1077-1081), «Tristan» Gottfried von Straßburg (1205/10) (середньоверхньонімецький період); українські народні казки та художні романи О. Гончар «Крапля крові» (1984), О. Забужко «Музей покинутих секретів» (2009) (новоукраїнський період); німецькі казки та художні романи Б. Шлінк «Читач» (B. Schlink «Der Vorleser») (1995), А. Франц «Смерть

вчителя» (A. Franz «Toci eines Lehrers») (2004) (нововерхньонімецький період), з яких було виокремлено 47716 прикладів гемінованих приголосних вузького корпусу (21114 в українській мові, 26602 в німецькій мові). Також з текстів новоукраїнського та нововерхньонімецького періоду для звукозапису в загальному обсязі 145 речень було відібрано «179 словоформ та 40 словосполучень і 46 слів, що були складені автором дисертації для проведення акустичного аналізу» для комп'ютерного аналізу за допомогою програмного пакету Praat 5.03.8. Загальний час звучання експериментального матеріалу склав 72 хвилини 75 секунд, із них 36 хвилин українською мовою і 36 хвилин 75 секунд німецькою мовою (с.59-61).

У результаті проведеного відбору було констатовано появу та функціонування гемінованих приголосних

- на стику слів у межах однієї синтагми,
- на стику морфем,
- у середині морфеми

в трьох історичних періодах розвитку української та німецької мов (с.58).

Робота характеризується **всебічним** розглядом функціонування гемінованих приголосних .

Сумніву не викликає вага праці в її теоретичному та практичному аспектах. Результати дослідження мають досить широку апробацію на численних міжнародних і науково-звітних конференціях. За проблематикою дисертаційного дослідження основні теоретичні положення й отримані практичні результати висвітлено в її публікаціях, серед яких - 6 наукових статей (5 опубліковано у фахових наукових виданнях України (серед них 1 стаття у співавторстві), 1 - у закордонному спеціалізованому виданні (Чехія)), решта (5) - тези й матеріали доповідей на наукових міжнародних конференціях (1 у співавторстві, закордонне видання (Білорусь)).

Обсяг друкованих робіт та їх кількість відповідають вимогам МОН України щодо публікації основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних теоретичних джерел (205 позицій, з них 43 іноземними мовами), лексикографічних джерел (16 позицій) та ілюстративних джерел (14 позицій), додатків.

Загальний обсяг роботи становить 312 сторінок, обсяг основного тексту - 179 сторінок. Для ілюстрації положень дисертаційного дослідження у тексті наведено 8 таблиць і 10 рисунків. Додаток обсягом 108 сторінок складається з 9 частин і містить експериментальний матеріал.

Підкреслюю, що численні рисунки частотного розподілу даних за різними вибірками і додатки, які містять зразки текстів монологічного мовлення носіїв української і німецької мов і зведені таблиці інструментальної обробки, доказово ілюструють кількісну базу дослідження й унаочнюють всі етапи перцептивного та інструментального видів аналізу української і німецької вимови гемінованих приголосних.

У **вступі** обґрунтована актуальність теми дисертації, сформульовані мета, задачі і гіпотеза дослідження, викладені наукова новизна та практична значимість отриманих результатів, наведені дані про особистий внесок, публікації та апробацію наукових розробок.

Перший розділ дослідження Н. О. Байлюк подає добре сформовані і чітко окреслені теоретичні і методологічні аспекти вивчення гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах. Дисертантка докладно розглядає теоретичні питання гемінованих приголосних крізь призму трактування українськими, німецькими та іноземними науковцями.

У підрозділі 1.1. авторка зосереджується на теорії фонемі, сформульованої І. О. Бодуеном де Куртене та здійснює системний аналіз концепцій провідних лінгвістичних шкіл ХХ століття, що інтерпретували теорію фонемі, поділяючи погляди Санкт-Петербурзької (Щербівської) фонологічної школи і виходячи з принципів цієї школи, у роботі розглянуто систему гемінованих приголосних фонем сучасної української та німецької мов та описано специфіку їхнього функціонування у досліджуваних мовах.

У підрозділах 1.2, 1.3 та 1.4 дисертантка розглядає поняття гемінованих приголосних, їх функціональну сторону в досліджуваних мовах, виділяє критерії розрізнення гемінованих приголосних, критерії визначення моно- та біфонемності, докладно подає статус гемінованих приголосних у системі приголосних української і німецької мов.

У **другому** розділі Н. О. Байлюк подає програму і методіку експериментально-фонетичного дослідження, яка містить чіткі етапи експериментального-фонетичного дослідження. Виведені правила моно- чи біфонемності гемінованих приголосних щодо акустичних даних. Дисертантка задіяла у дослідженні важливі акустичні показники: довготу, частоту основного тону, артикуляційні властивості та інтенсивність вимови. Також слід звернути увагу на те, що використовується артикуляційний критерій складоподілу, який підкріплюється експериментально. Все це свідчить про глибоке опрацювання матеріалу. Варто відмітити, що кількість опрацьованих науково-критичних джерел справляє позитивне враження.

Третій розділ дослідження присвячений порівняльно-історичному аналізу українських гемінованих приголосних у трьох періодах розвитку мови. Геміновані приголосні в українській мові дисертантка досліджує на стику слів у межах однієї синтагми у трьох структурах: Структура 1: «повнозначне слово + повнозначне слово», Структура 2: «службове слово + повнозначне слово» і Структура 3: «повнозначне слово + службове слово»; на стику морфем «префіксально-кореневої», «коренево-суфіксальної», «суфіксально-суфіксальної», «коренево-флексивної», «коренево-постфіксальної» та «суфіксально-флексивної» та у середині морфем: префіксальної, кореневої та суфіксальної у трьох періодах розвитку української мови, що свідчить про достатність і достовірність дослідження. Фонематичний статус гемінованих приголосних визначається дисертанткою за допомогою морфологічного критерію у давньо-, середньоукраїнському періодах і до новоукраїнського періоду підключається експериментально-фонетичний аналіз, а саме акустичний. Великий текстовий та експериментальний матеріал переконливо

засвідчує об'єктивність отриманих результатів, що характеризується новизною та теоретичною і практичною значущістю.

Четвертий розділ дослідження присвячений порівняльно-історичному аналізу німецьких гемінованих приголосних у трьох періодах розвитку мови, що виконаний на таких же принципах як і українські геміновані приголосні. Це дало дисертантці порівняти та зіставити досліджувані мови і показати чітке фонетичне та фонематичне розрізнення гемінованих приголосних в обох мовах.

Погоджуюся з **висновками** до розділів і загальними висновками, які повною мірою віддзеркалюють результати дослідження. Висновки в роботі логічні та науково обґрунтовані, переконливі і добре проілюстровані прикладами. Достовірність отриманих результатів підкріплюється відповідними рисунками, таблицями та додатками.

Актуальність обраної дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до кандидатських дисертацій. Автореферат дисертації повністю відповідає результатам проведеного дослідження.

Стосовно **зауважень**, хочу запитати наступне:

1. Дисертант установила, що в українській мові має місце протиставлення окремих приголосних типу «довгий/ короткий», чи є подібне фонематичне розрізнення в інших слов'янських мовах?
2. У німецькій мові відсутнє протиставлення «довгий / короткий» приголосний, а яка ситуація в інших сучасних германських мовах, чи мають місце у них подібна українській фонематичність серед гемінованих приголосних ?

Попри зауваження, дисертація Байлюк Наталії Олександрівни складає враження інноваційної роботи у сучасній лінгвістиці; в ній поставлено і вирішено спірне питання щодо визначення моно- та біфонематичності гемінованих приголосних; надзвичайно важливою у роботі є методологічна установка, згідно якій статус фонематичної одиниці визначається з допомогою

критерія необхідності і достатності, що полягає у наявності артикуляторно-акустичного розрізнення одиниці спостереження, з одного боку, та її функціонування, у даному випадку семантико-граматичного розрізнення, з іншого. Дисертація є завершеним дослідженням, що виконано самостійно на належному науковому рівні з опорою на поняття сучасної лінгвістики з чітко поставленими цілями й завданнями та їх ефективним лінгвістичним розв'язанням. Висунута гіпотеза Наталією Олександрівною Байлюк, пройшла перевірку на багатьох прикладах, що свідчить про те, що вона може стати науковою теорією.

Публікації авторки та автореферат у цілому відображають головну концепцію дисертації та результати дослідження.

Дисертаційна робота Байлюк Наталії Олександрівни **«Порівняльно-історичний аналіз гемінованих приголосних в українській і німецькій мовах» (експериментально-фонетичне дослідження)** відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013, а її авторка, Байлюк Наталія Олександрівна, цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності - 10.02.17 - Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германського,
загального та порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

I. В. Кушнерик

Підпис *I. В. Кушнерик*
Учений секретар
університету імені Юрія Федьковича
Курбат І. М. Курбат

